

TEMA CONCURSULUI

„Grup statuar Școala Ardeleană” și „Statuia Bethlen Gabor”

Corifeii Școlii Ardelene: portrete și memorie

Evocarea corifeilor Școlii Ardelene la Reghin nu este întâmplătoare. Prin cei 24 de anii petrecuți ca protopop la Reghin, Petru Maior a impus vechiul burg săsesc pe harta locurilor de memorie ale culturii românești. Anii petrecuți la Reghin l-au atașat pentru totdeauna de spațiul Mureșului Superior. La 7 martie 1809 Petru Maior a fost instalat cenzor la Tipografia Universității din Buda, dar până la moartea sa nu a renunțat la reverenda de arhidiacon de la Reghin, după cum nu a renunțat nici la titlul de „Arhidiaconus Görngeniensis”, cu care își însoțea numele.¹ În *Testamentul* redactat la Buda la sfârșitul anului 1821, în care, printre altele, mărturisea: *Băgând seama la nestatornicia vieții omenești și la sănătatea mea șubredă, cât timp sunt cu mintea întreagă, întocmesc, precum urmează, la rând, prezenta dispoziție testamentară cu ultima mea hotărâre asupra bunurilor pe care le posed², gândurile sale reveneau la comunitatea greco-catolică din Reghin: cărțile din biblioteca mea cu conținut ecleziastic, istorie și teologie și care privesc în orice chip teologia și dreptul canonic, toate le testez bisericii parohiale greco-catolice din Reghinul-Săsesc³. O parte din bunurile sale personale le-a testamentază surorii sale din Reghin: *De asemenea, toate cizmele mele, fie mai bune, fie mai rele, și greaca mea bisericească de mătase împreună cu revernda mea de mătase le las moștenire surori de sânge, Ana Maior, soția lui Simion Kômives din orașul privilegiat Sas-Reghin, al vestitului comitat Turda, în Transilvania⁴. Casa din Tîrgu Mureș a lăsat-o, ca de altfel cea mai mare parte a averii nepotului său dinspre frate, Ioan. Multe din cărțile lăsate parohiei din Reghin s-au risipit, o parte chiar de către cumnata sa, mama lui Ioan, „căpușana”, „tătăișă” după cum îi spunea Ana Maior, cumnată pentru care marele învățat a nutrit, după cum insinua Dănilă Pop de la Cătina, mai mult decât sentimente de rudenie.⁵**

Opera lui Petru Maior, în primul rând *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, așa cum arăta Florian Aaron, *învăță pe români ca să cinstească mai mult și aprinse întrânșii un duh de naționalism, care pricinui foloase nespuse⁶. Prin lucrările din domeniul istoriei, filologiei și lingvisticii, Petru Maior, Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Ioan Budai-Deleanu, au creat fundamentele idologice ale construcției națiunii la români. Însă, impresionanta operă a corifeilor Școlii Ardelene, scrisă la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, în aproximativ 40 de ani, a trebuit să aștepte circa 200 de ani pentru a fi editată și recuperată critic în cultura română. De asemenea, după aproape 200 de ani de la moartea celor mai importanți corifei, Maior, Șincai, Micu și Budai Deleanu, continuă să rămână multe necunoscute în privința biografiei lor. În privința lui Maior continuă să rămână incertă data nașterii. Istoricii, Athanasie Marienescu⁷, Nicolae Iorga⁸, Maria Protase⁹, Serafim Duicu¹⁰ și Laura Stanciu¹¹ recomandă anul 1760 ca dată a nașterii sale. Dimitrie Popovici¹², Alexandru Piru¹³ și Pompiliu Teodor¹⁴ au optat pentru anul 1761. În schimb, Nicolae Albu propune ca dată a*

¹ *Istoria literaturii române II. De la Școala Ardeleană la Junimea*, București, 1968, p.61.

² *Petru Maior. Scrisori și documente inedite*, Ediție îngrijită, prefață, note și indici de Nicolae Albu, București, Editura Pentru Literatură, 1968, p.131.

³ *Ibidem*, p.132.

⁴ *Ibidem*, p.134.

⁵ *Ibidem*, p.142.

⁶ Apud Serafim Duicu, *Pe urmele lui Petru Maior*, București, Editura Sport Turism, 1990, p.209.

⁷ Athanasie Marian Marienescu, „Viața și opera lui Petru Maior”, în *Analele Academiei Române*, Seria II, (1882- 1883), București, 1884.

⁸ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821). Epoca lui Petru Maior. Excursuri*, vol. II, Ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969 p. 203.

⁹ Maria Protase, *Petru Maior*, București, Editura Minerva, 1973, p.37

¹⁰ Serafim Duicu, *op. cit.*, p.22

¹¹ Laura Stanciu, *Biografia unei atitudini : Petru Maior (1760- 1821)*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint.

¹² D. Popvici, *Studii literare*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972, p.65.

¹³ Alexandru Piru, *Literatura română postmodernă*, București, Editura pentru Literatură, 1964, p.67

nașterii lui Maior anul 1756¹⁵. Matritocola de la Universitatea Gregoriană din Roma, unde au studiat Maior și Gheorghe Șincai, menționează ca dată a nașterii anul 1760¹⁶. Ca loc al nașterii sale este indicat Căpușul de Câmpie, infirmând ipoteza că s-ar fi născut la Tîrgu Mureș. Reprezintă însă un fapt incontestabil, și anume, că tatăl său a fost preot în Tîrgu Mureș.

În cazul lui Gherghe Șincai, controversa s-a purtat multă vreme atât în legătură cu locul nașterii, cât și cu data nașterii sale. Alexandru Papiu Ilarian, Ovid Densușianu, Nicolae Iorga, D. Popovici ș.a. au indicat Șamșudul ca loc al nașterii sale. Pompiliu Teodor și Dumitru Ghișe, în baza unui manuscris aflat la Biblioteca Academiei Române, au stabilit ca loc al nașterii lui Șincai localitatea Râciu de Cîmpie¹⁷. Mircea Tomuș, autorul monografiei *Gheorghe Șincai* împărtășește aceeași opinie¹⁸. Aceeași localitate este recomandată și de Iosif Pervain¹⁹ și de Serafim Duicu satul Râciu de Cîmpie, unde s-a născut în casa bunicului său dinspre mamă²⁰. Ca dată a nașterii sale, se oscilează între anii 1753, 1754, 1755, ani pe care însuși Șincai îi recomandă în diferite documente pe parcursul vieții²¹. Însă, în certificatul de deces, întocmit de preotul Andreas Koleszar de la Szinye, Slovacia, unde se presupune că este înmormântat, se spune că a murit în 1816, la vârsta de 75 de ani, ceea ce înseamnă că Șincai s-ar fi născut în anul 1741.

Multe incertitudini continuă să planeze asupra înfățișării corifeilor Școlii Ardelene. Se presupune că prin două tablouri cunoaștem înfățișarea lui Gherghe Șincai și Petru Maior. În cazul lui Șincai, un tablou, binecunoscut, încearcă să surprindă înfățișarea marelui învățat. Altfel despre Șincai avem o descriere a înfățișării, făcută în 1844 de Alexandru Gavra, spunea el desprisa dintr-o corespondență de la niște „prea vrednici ai nației acesteia bărbați de curînd primită”: *Capul mare destul, fruntea înaltă, dar nu cerculare, ci coronată, adecă deasupra ochilor, părțile amândouă mai goale de păr. Uitare ageră, înfocată, pătrunzătoare, vie, arată om înțelept, învățat, poetic; scăutătura lui însuflătoare de respect mare; vorba nici decât subțire, da nici groasă de tot, ci vorbă de bărbat; vorbea de tot apăsată și articulat, făcând gesticulații cu mâna, însă plăcut peste tot în vorbe, mai mult vesel și poetic în vorbire decât într-adins; da, totuși gravis în purtare; vorba slobodă și cu îndrăzneală, ca bărbatul care are de unde și știe ce să vorbească, sigur în mintea și hărnicia sa. Se spune că cum vedea omul, îi făcea versuri. Umbletul lui arăta om de frunte, gravis, maiestatic, capul și umerii mai îndărăpt decât pieptul și pantecele, întins, ducea mâna cu bastonul înainte, cum merg oamenii cei mari, pășind și cu bastonul un pas înainte, cu mare gravitate și puțin legănându-se. Statura lui era de frunte întră cei mici, adecă om de statură mică, gros, sau mai bine plin la trup, lat în piept și îtră umeri țapăn, dar nu trunchiu. Când intra într-o adunare, trăgea căutarea tuturor aspră-și și nu putea rămâne neștiut, venind cu vâlvă, fără a i să putea zice căci(că-i probabil) burzucat sau semeț(hochmüting), ci numai fălos modest, sau, cum se zice, fală care i se cădea și pentru aceea i se ședea; arată netemere multă și curaj mare. Îmbrăcămintea lui oficială sau de stat au fost care este a nobililor, cu nedragi vînăți și inorați, șpențele(scurteică sau mânecariu) și dulamă pe umăr, mijlocul încins cu cu sabie, fiind nobil de Șinca*²². Într-un portret reconstituit plastic de Mircea Tomuș, unul din biografii săi, Șincai avea fruntea prominentă, sprâncene abundente, îmbinate, ochi pătrunzători, față răvășită dramatic de semnele unui vechi vărsat, nasul masiv și drept, mustață încărunită.²³ Sigur, ne întrebăm cât se regăsesc din trăsăturile sale, din chipul său real în descrierile celor care l-au cunoscut și cât în portretul pe care pictorii și sculptorii îl iau ca model.

---

¹⁴ P. Teodor, „Petru Maior”, în *Istoria literaturii române*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 1968, p. 57 ; Dimitrie Ghișe, P. Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Editura Dacia, 1972, p. 182.

¹⁵ *Petru Maior. Scrisori și documente inedite*, p.5

¹⁶ Slavikovszki Beáta, *Magyarország diákok utálati egyetemeken. 1526-1918*. I rész, Budapest, 2007, p. 111; Szögi László, *Studenți români la universitățile din Europa în secolele XVI-XX*, Tîrgu Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2011, p.179.

¹⁷ D. Ghișe, P. Teodor, *Studiul introductiv* la ediția din *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*, București, Editura Științifică, 1964, p. 19.

¹⁸ Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai. Viața și opera*, București, Editura pentru Literatură, 1965, p.17.

¹⁹ Iosif Pervain, *Studii de literatură română*, Cluj, Editura Dacia, 1971, p. 73.

²⁰ Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*, București, Editura Sport-Turism, 1983, p.13.

²¹ M. Tomuș, *op.cit.*, p.16.

²² Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*, Editura Sport Turism, București, 1993, p.234.

²³ Mircea Tomuș, *op. cit.* p.231.

Lucrurile par să fie la fel și în cazul lui Petru Maior. În micul volum de studii *La centenariul morții lui Petru Maior. Cuvântări comemorative rostite în Aula Universității din Cluj la 2/15 februarie 1921* de Alex. Lapedatu, Ioan Lupaș și Sextil Pușcariu, de fapt un extras din *Anuarul Institutului de Istorie Națională din 1921*, este reprodus portretul lui Petru Maior, menționându-se: „Portret aflat în Muzeul „Asociațiunii” din Sibiu”. Este portretul clasic, cu care ne-am obișnuit să identificăm chipul lui Petru Maior. Dar, în *Observatorul*, numărul 99, din anul 1882, Gheorghe Bariț ne lasă unica descriere a lui Petru Maior: *Moșu meu după mamă, parohul Simion Cornea din Șaroșpotoc (azi Dumbrăvioara n.n.), nu departe de Reghin, mi l-a descris pe Petru Maior ca om de mai mare decât mijlocie, forma capului în proporțiunea corpului, fașa regulată, mai mult brună decât albineată, ochii negri, nasu cam vulturii, barba stufoasă, căutătură impunătoare, în scurt: om frumos. Pe lângă acestea, Petru Maior era de temperament coleric.*²⁴ Ne punem întrebarea, cât reproduce celebrul portret din imaginea reală a omului Petru Maior? Însă, trebuie să recunoaștem, că sunt totuși două tablouri, atât în cazul lui Șincai, cât și cel al lui Maior, imagini care figurează în toate cărțile dedicate lor, în dicționare și enciclopedii și că reprezintă modelele care i-au inspirat pe sculptorii care le-au dedicat opere artistice, fără ca noi să avem certitudinea că-i reprezintă pe ce doi corifei.

Nu avem un portret a lui Samuil Micu, cum nu avem pentru Ioan Budai-Deleanu. În cazul autorului *Țiganiadei*, planează încă multe certitudini privind data nașterii sale²⁵, tot așa cum nu știm cum arăta. În manuscrisele lui Ioan Budai Deleanu, cercetate atât de Mihai Mitu la Lemberg, de asemenea de Lucia Protopopescu la Viena, nu s-a identificat nici un portret al poetului și filologului Ioan Budai Deleanu. Deplângem lipsa portretului fizic al lui Budai-Deleanu, mărturisește Lucia Protopopescu²⁶. De altfel, era foarte greu, în condițiile în care nici Asachi, care a cumpărat în 1837 manuscrisele Ioan Budai Deleanu de la ginerele acestuia, contele Ludwig Lewandoski, care era căsătorit cu una din cele două fiice, Susana, nu pomenește nimic despre un portret de al lui, cu toate că i-a cunoscut și pe nepoții acestuia care trăiau atunci în Galiția. Nu s-a păstrat nici portretul fraților săi Aron Budai și Anton Budai, personalități ale vieții politice românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Printre manuscrisele sale, pe fila primei versiuni a *Lexiconului romesc-nemțesc* este desenată, potrivit lui Mihai Mitu, chipul mamei sale. O ipoteză demnă de luat în seamă despre un portret al lui Ioan Budai-Deleanu este oferită de regretatul istoric de artă Mircea Țoca. Cercetând viața pictorului Efrem Klein, nepot de văr al lui Samuil Micu-Klein, cu studii la Academia de Arte Frumoase din Viena între anii 1777-1783, Mircea Țoca formulează ipoteza că pe iconostasul Bisericii de la „Sancta Barbara”, în scena cu cei 12 postoli, în figura apostolului Ioan s-ar regăsi chipul lui Ioan Budai Deleanu, „figura unui om tânăr, chiar foarte tânăr, ușor efeminat”²⁷. Student în anul III la Sanca Barbara, Ioan Budai-Deleanu avea pe atunci 20 de ani.

În anul 1787 Budai-Deleanu ajunge consilier la Tribunalul Nobililor din Lemberg(azi Lwow în Ucraina), unde va rămâne până la moartea sa intervenită 1820. Nu avem nicio știre despre înfățișarea lui Budai Deleanu, doar, pe baza inventarului întocmit la moartea sa ,cunoaștem care era ținuta sa oficială: purta un frac verde de gală, cu sabie de oblânc și cu pălărie cu pene²⁸.

Multe incertitudini rămân și asupra locului de veci al celor patru reprezentanți ai Școlii Ardelene. Certă este doar costatare istoricului Serafim Duicu: *Nici pe Maior, ca de altfel nici pe Micu, nici pe Șincai, nici pe Budai Deleanu, pământul Transilvaniei, atât de de iubit de ei, nu i-a primit pentru somnul de veci. Destinul a făcut ca toți patru să-și doarmă somnul în pământ străin*²⁹.

În cazul lui Gherghe Șincai, majoritatea istoricilor care s-au ocupat cu biografia lui indică drept loc al înmormântării localitatea Sinea(Szinnye) din Slovacia, unde s-a retras în ultimii ani ai vieții sale, la familia Wass de Țaga. Toți au avut în vedere copia de pe *Extrasul morților* Parohiei Keletsey de

²⁴ Apud *Petru Maior. Scrisori și documente inedite*, p.IX.

²⁵ Larisa Matei (Fârtat), „Viața și activitatea lui Ioan Budai Deleanu (1760-1821)”, în *240 de ani de la moartea marelui arhieru și luptător național Ioan Micu Klein 1768-2008*, volum coordonat de Ioan Chindriș și Ciprian Ghișa, Oradea, Editura „Episcop Vasile Aftenie”, 2009, p.242.

²⁶ Lucia Protopopescu, *Noi contribuții la biografia lui Ion Budai-Deleanu. Documente inedite*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967, p. 187.

²⁷ Mircea Țoca, „Efrem Klein, un precursor de seamă al picturii moderne românești”, în vol. *Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice*, îngrijit de Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1985, p.234-248.

²⁸ Mihai Mitu, „Un posibil portret al lui Ioan Budai Deleanu”, în *România literară*, nr.26, 2010, p.1

²⁹ S. Duicu, *Pe urmele lui Petru Maior*, p.204.

care aparține satul Sinea, apărută în ziarul *Concordia* nr. 51 din 1866. Din el rezultă că Georgius Sinkay a decedat la data de 2 noiembrie 1816, în vârstă de 75 de ani, (de fapt, avea 62 de ani), fiind înmormântat de preotul greco-catolic Andreas Koleszar în satul Szinnye (azi Svinica).³⁰ Așa cum remarcă Ioan Chindriș, despre Gherghe Șincai știm că *a murit singur, pe pământ străin , că a fost îngropat în țărână străină și că nici un român nu i-a văzut vreodată mormântul*³¹. În discursul de recepție de la Academia Română, din 1869, Alexandru Papiu Ilarian a făcut prima reconstituire biografică a lui Gherghe Șincai. În entuziasmul generat de discursul lui Papiu, s-a propus aducerea în țară a osemintelor lui Șincai. Dar, treptat, entuziasmul s-a stins. În 1968, scriitorul Romulus Rusan a vizitat localitatea Svinica pentru a merge la mormântul lui Șincai. Un preot în vârstă i-a spus că în anul 1945 în urma unui bombardament, care a lovit și cimitirul, acesta a fost distru și stămutat în altă parte...³² Alte surse indică drept loc al decesului localitatea Bobota, unde Șincai avea o soră. Dar totul pare o simplă legendă³³.

Ioan Budai Deleanu s-a stins din viață la Lemberg, în 24 august 1820, lăsând în urma sa numeroase datorii. În 20 septembrie, soția sa Mariana de Mikolaiewicz-Budai și cele două fete, una în vârstă de 25, cealaltă de 26 de ani au fost nevoite să vândă la licitație mobilă, formată din lemn fin, câteva piese din lemn de mahon, esență folosită în mobilă de lux astilului „empire” puține obiecte de uz personal și veșmintele sale. Nu cunoaștem încercări de reconstituire a mormântului cărturarului român de la Lemberg³⁴.

Samuil Micu s-a stins din viață la Buda în 13 mai 1806. În 1991, istoricul arădean Eugen Glück a cercetat *Matricola decedaților* din Taban, cartierul unde a trăit Micu, la parohia Bisericii din Raczváros. În volumul IV al Matricolelor decedaților, la pagina 701, se menționează că a fost înmormântat în ziua de 15 mai 1806, ceremonia fiind pontificată de episcopul Martin Görgey. Rămășițele pământești i-au fost depuse în criptă. În matricolă se mai menționează că a locuit în casa cu numărul 546 din Taban³⁵. Cu timpul placa cu numele defunctului sau crucea au dispărut. Azi nu i se mai poate identifica locul. În 1991, parohul îi mărturisea lui Eugen Glück că în urmă cu câteva decenii, osemintele neidentificate din criptă au fost scoase și depuse în cimitir.

În aceeași biserică, azi situată în Döbrentei ter, a fost înmormântat și Petru Maior. În vol. V al *Matricolei decedaților*, la pag 110, se menționează că „reverendissimul domn” Petru Maior, „grec-unit” a fost înmormântat în ziua de 16 februarie 1821. Serviciul a fost oficiat de „prea onoratul” viceprotopop Sztojckovics. Prevăzut cu sacramentele, a decedat în casa nr. 917, la vârsta de 60 de ani.

Nu avem informații clare despre locul lui de odihnă. Știm doar locul, biserica unde a fost înmormântat. Este posibil ca rămășițele pământești ale lui Maior au avut aceeași soartă cu ale lui Micu. A murit la 14 februarie 1821 -notează I. Chindriș-, departe de pământul țării, și e încă unul dintre marii noștri oameni care nu au mormânt³⁶. Sunt totuși câteva locuri de memorie, unde o placă, o statuie ar reprezenta un gest de recunoștință, de sacralizare a persoanei dispărute. Ele ar putea include pe harta locurilor de memorie a românilor și localitățile, cimitirele în care și-au găsit sfârșitul Corifeii 03.

³⁰ Mircea Trifu, „...Peste locul îngropării sale...”, în *Libraria. Studii și Cercetări de Bibliologie III*, Tîrgu Mureș, 2004, p. 157-163.

³¹ Ioan Chindriș, *Memoriale 100*, Cluj-Napoca, p. 140.

³² M. Trifu, *op. cit.*, p.159.

³³ Mircea Tomuș, *op. cit.* p.233.

³⁴ Lucia Protopopescu, *op. cit.*, p.185

³⁵ Eugen Glück, „Informații în legătură cu actele de deces ale lui Samuil Micu-Clain și Petru Maior”,

În *Lumina*, 17 aprilie 1992, p15.

³⁶ I. Chindriș, *op. cit.*, p.152.

Principele Bethlen Gabor

Gabriel Bethlen (1580 - 1629) a condus Transilvania timp de 16 ani, într-una dintre perioadele cele mai tulburi dar și înfloritoare din istoria ei și a rămas unul dintre marile personalități din istoria românilor. Principele transilvănean a încercat să ajungă stăpânitor al Moldovei și al Munteniei, pe care, potrivit istoricilor, ar fi dorit să le unească sub numele de Dacia. Gabriel Bethlen s-a născut în 1580, în Ilia, în prezent în județul Hunedoara, într-o familie înstărită de nobili. La vârsta de 13 ani a rămas orfan de ambii părinți, iar domeniul familial și bunurile din Ilia i-au fost confiscate. A intrat în slujba Curții princiare, iar la 20 de ani a devenit comandant de oști și se afla în anturajul principelui transilvănean Sigismund Bathory, la Curtea imperială de la Viena. În primul deceniu al anilor 1600, Bethlen a fost aliatul, pe rând, al principilor transilvăneni Moise Secuicul (1603 - 1604), Ștefan Bocskay (1604-1606) și Gabriel Bathory (1608 - 1613), și mai puțin al lui Sigismund Rakoczi (1606 - 1608), care îl și arestează, iar în 1613 ajunge pe tronul Transilvaniei cu sprijinul Porții Otomane. A domnit timp de 16 ani până la moartea sa în 1629, iar istoricii îl consideră unul dintre marii principii din istoria Transilvaniei. Iată zece lucruri mai puțin știute despre principele transilvănean.

Gabriel Bethlen a făcut demersuri la Poarta Otomană, pentru a ajunge la conducerea Moldovei și al Munteniei, dar s-a lovit de opoziția turcilor, care nu aveau niciun interes să îl ajute, scrie istoricul Petru Bunta, în cartea „Gabriel Bethlen” (Editura Militară - 1981). Și alți istorici confirmau planurile principelui transilvănean, dar și bunele sale relații cu domnitorii Munteniei și al Moldovei.

„Gabriel Bethlen a avut planuri mari: a voit să fie rege al Ungariei și să reia părțile din această țară pe care le ocupau imperialii. Spre a-și atinge scopul, a purtat nu mai puțin de trei războaie cu aceștia, încadrate toate în marele război european de 30 de ani, în care se poate spune deci că Transilvania a jucat un rol bine precizat. A avut și dibacia de a prezenta lupta sa ca o acțiune pentru apararea libertăților religioase și constituționale, indicate de Hansburgii catolici și autocrati. Deși n-a izbutit din cauza condițiilor puse de turci să se încoroneze rege al Ungariei, a realizat totuși importante câștiguri teritoriale, Imperialii recunoscându-i, prin tratatul de la Mikulov, ratificat la 6 Ianuarie 1622, stăpanirea asupra celor șapte judete limitrofe Transilvaniei și acordându-i, pentru apărarea cetăților de la graniță, o subvenție anuală de 50.000 de florini. Bethlen a sperat, în 1618-1620, să devie rege al Cehilor; speranța sa a fost spulberată însă prin victoria decisivă a Habsburgilor de la Muntele Alb (1620), în urma căreia Cehii și-au pierdut libertatea pentru trei secole, până în 1918. Spre sfârșitul domniei, el s-a gândit la coroana polonă, opoziția din Polonia i-o și oferă; nu se ajunsese însă la acțiune, deoarece firul vieții i se curmă”, se arată în volumul „Istoria Românilor”, de Constantin Giurescu (1944).

„Principele Bethlen ca om cu carte și evlavios, care citea zilnic Evanghelia și scria în limba ungară într-un stil elegant și bogat, abia cunoscut până atunci, avea grijă și de cultura țării. Astfel a înființat la Alba-Iulia o școală superioară cu gradul de Academie, chemând și profesori străini. Întemeie tipografia și ridică nivelul cultural al preoților calvini prin trimiterea studenților la universitățile din Germania și Olanda. S-a purtat drept și față de preoțimea română, menținându-i vechiul privilegiu de a nu plăti nicio contribuție”, se arată în volumul „Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești”, volumul IX – 1937.

În Dicționarul de argou al Limbii Române cuvântul „gabor” are mai multe sensuri printre care și cel de „țigan ungar”. În Transilvania, termenul este folosit pentru a denumi generic romii. Există o legendă în tradiția comunității care spune că romii, care aveau un statut social inferior, au fost eliberați de principele Gabor Bethlen. El i-a eliberat și le-a oferit șansa de a se dezvolta și de a se integra în societatea epocii. În semn de recunoștință aceștia au preluat numele de gabori de la prenumele principelui, afirma istoricul clujean Tudor Sălăgean.

Cetatea Deva și domeniul Hunedoarei i-au aparținut lui Gabriel Bethlen, el fiind pentru o perioadă, în vremea principelui Ștefan Bocskay, comite al Hunedoarei. Gabriel Bethlen a adus cele mai mari modificări castelului, inspirate de moda Renașterii târzii. "În secolul XVII, principele Gabriel Bethlen

modifică în spiritul vremii, părți din castel, modificări dictate atât de necesități civile cât și militare. Se construiește pe latura estică, peste fundații mai vechi, un corp de clădire, denumit Palatul mare dinspre oraș, compus din două niveluri, respectiv camere de locuit și o sufragerie. Tot în plan civil, Sala Dietei este reamenajată, prin demontarea întregii arhitecturi gotice de piatră, și compartimentarea ei, rezultând încăperi cu funcționalități diverse. Și aspectul interior al capelei a fost modificat substanțial în vremea lui Gabriel Bethlen. Astfel, sunt înlăturate bolțile gotice, ferestrele sunt transformate într-unele rectangulare prin îngroparea părții lor superioare în molozul de egalizare din pod; de asemenea este deschis un pasaj de legătură între aripa Bethlen și aripa Matia. Lucrările de factură militară sunt reprezentate de construirea Turnului Alb și a Terasii de Artilerie. Turnul menționat este de formă semicirculară, prevăzut cu 3 niveluri de apărare, sprijinite pe bârne de lemn și deschideri pentru arme de foc. Terasa de artilerie funcționa ca o platforma deschisă pregătită pentru arme grele de foc", informează muzeograful de la Castelul Corvinilor.

În 29 aprilie 1616, Tirgu Muresul, a primit rangul de oraș liber regesc, grație lui Gábor Bethlen, Principele de atunci al Transilvaniei.

În 29 aprilie 1616 localitatea a primit rangul de oraș liber regesc (în maghiară *szabad királyi város*, iar în latină *libera regiae civitas*). Pentru a demonstra noul statut al orașului, principele Transilvaniei, Gabriel Bethlen, lider al mișcării anti-habsburgice, a modificat numele orașului. A lăsat substantivul *Vásárhely* (loc de târg), dar a adăugat prefixul *Maros*, făcând referire la apropierea râului Mureș.